

Силабус навчальної дисципліни

«САРМАТИ І ПІЗНІ СКІФИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я»

Галузь знань:	03 - гуманітарні науки.
Спеціальність:	032 — історія та археологія.
Рівень вищої освіти:	третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.
Освітня кваліфікація:	Доктор філософії.
Форма навчання:	стаціонарна/заочна.
Розробник:	д.і.н. – Олександр СИМОНЕНКО.

Кількість кредитів ЄКТС:	3.
Програма навчання:	12 тижнів
Мова викладання:	українська.
Форма оцінювання:	залік.

Обсяг – 90 годин

лекцій 16 годин

семінарів 14 годин

самостійної роботи 60 годин

Київ - 2022

ЗМІСТ

I. Структура дисципліни.

I.1. Анотація дисципліни.

II. Організація навчання.

II.1. Календарно-тематичний план.

II.2. Тематичний план.

II.3. Література для вивчення дисципліни.

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

III. Форми та методи контролю.

III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

IV. Політика доброчесності.

I. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

I.1. Анотація дисципліни.

Протягом III ст. до н. е. етно-політична мапа давньої України докорінно змінилася. Головним історичним катаклізмом у степу став на диво швидкоплинний занепад і загибель колись могутньої Скіфії вже у першому-другому десятиліттях III ст. до н. е. Традиційно вважалося, що скіфську культуру та державність знищили сармати, але дослідження останніх десятиліть виявили скіфські археологічні пам'ятки III – II ст. до н. е., синхронні найбільш раннім сарматським, і виявили складну і динамічну картину зміни етнічних і політичних лідерів на теренах давньої України. Скіфія не загинула, а її населення і культура трансформувалися в своєрідний пізній варіант. В середині II ст. до н. е. на Низовому Дніпрі, в Криму та в пониззях Дунаю сформувалися три анклавні пізньоскіфської культури, які грецький географ Страбон назвав Малою Скіфією. З цього часу пізні скіфи стають сусідами і постійними контрагентами сарматів.

Сарматська доба давньої історії України (II ст. до н. е. – IV ст. н. е.) збігається з кількома великими періодами світової історії. Початок її припадає на фінал еллінізму, більша частина співпадає з римським часом, а заключна фаза захоплює початок доби Великого переселення народів.

Іраномовні племена кочовиків-сарматів протягом більш ніж півтисячоліття складали головну етно-політичну силу у степу та лісостепу сучасної України та відігравали значну роль в історичному розвитку територій, які вони займали та з якими межували. Сармати брали активну участь у бурхливих політичних подіях в античному світі як одні з головних та небезпечних ворогів Римської імперії та античних центрів Північного Причорномор'я. Щільно контактуючи із землеробськими племенами зарубинецької культури, пізніми скіфами Нижнього Дніпра та Криму, сармати наклали певний відбиток на їхню матеріальну й духовну культуру. Саме на сарматську добу припадає формування перших слов'янських людностей, й не виключено, що нечисленні іранізми у слов'янських мовах – свідок контактів сарматів та праслов'ян.

Актуальність цього курсу зумовлена тим, що академічне вивчення сарматської і пізньоскіфської археології та історії за останні три десятиліття докорінно змінило рівень знань минулого століття, на якому й досі базується значна частина університетського курсу. Нині настала пора викладати сарматську і пізньоскіфську археологію та історію з урахуванням та використанням новітніх досягнень сучасної науки.

Основна мета і завдання спецкурсу – сформувати уявлення про історію та культуру сарматів і пізніх скіфів давньої України (II ст. до н. е. – IV ст. н. е.) на основі вивчення сарматської та пізньоскіфської археологічних культур, сучасного рівня наукової проблематики сарматської доби, археологічних пам'яток та матеріальної культури, етнічних та лінгвістичних визначень, реконструкції давньої етно-політичної історії України сарматського часу.

Слухачі оволодіють спеціальними знаннями з проблем археології та історії сарматів і пізніх скіфів Північного Причорномор'я. Передбачається розвиток аналітичного мислення й навичок критичного аналізу джерел та концепцій серед основних навичок, отримання яких допоможе вивчення дисципліни.

Міждисциплінарна координація: історія та археологія античних держав Північного Причорномор'я, Риму, Китаю доби Цинь, Хань та Вей, палеозоологія, палеоантропологія, номадознавство та екологія кочівництва.

II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

I.1. Календарно-тематичний план.

теми	заняття	дата
Тема 1. ЕТНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ У ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ СТЕПУ НАПЕРЕДОДНІ САРМАТСЬКОЇ ДОБИ	Лекція 1	січень
Тема 2. ЕТНІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ САРМАТІВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	Лекція 2	січень
Тема 3. ГОСПОДАРСТВО ТА ПОБУТ САРМАТІВ	Лекція 3	січень
Тема 4. ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ САРМАТІВ	Лекція 4	лютий
Тема 5. АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ САРМАТІВ	Лекція 5	лютий
Тема 6. ПІЗНЬОСКІФСЬКА КУЛЬТУРА: ВИНИКНЕННЯ, ХРОНОЛОГІЯ, ВИВЧЕННЯ	Лекція 6	лютий
Тема 7. ПІЗНЬОСКІФСЬКІ ГОРОДИЩА ТА МОГИЛЬНИКИ	Лекція 7	березень
Тема 8. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ПІЗНІХ СКІФІВ	Лекція 8	
Етно-політична ситуація у причорноморському степу напередодні сарматської доби.	Семінар 1	березень
Етнічна та соціальна історія сарматів північного причорномор'я.	Семінар 2	березень
Господарство та побут сарматів.	Семінар 3	березень
Військово-політична історія сарматів.	Семінар 4	квітень
Археологічні пам'ятки сарматів.	Семінар 5	квітень
Пізньоскіфська культура: виникнення, хронологія, вивчення.	Семінар 6	квітень
Пізньоскіфські городища та могильники.	Семінар 7	квітень
Історія та культура пізніх скіфів.	Семінар 8	квітень
Написання дослідницької роботи	Самостійна	січень-квітень

	робота	
Залік		кінець квітня

II.2. Тематичний план.

№ з/п	Теми занять	Кількість годин
Лекція 1	<p>Тема 1. Етно-політична ситуація у причорноморському степу напередодні сарматської доби.</p> <p>Предмет, завдання та призначення спецкурсу "Сармати і пізні скіфи Північного Причорномор'я". Етно-політичне тло сарматської доби у регіоні. Занепад Скіфії в першій чверті III ст. до н. е. Навала сарматів (сіраків) та меотів. Утворення придністрянської Скіфії. Тираспільські кургани. Понятійний апарат: савромати та сармати – хто є хто. Походження сарматів. Хронологія і періодизація сарматської культурно-історичної спільноти. Класифікація джерел. Історіографія: вивчення сарматів у XIX – XX ст. Наукові школи радянського сарматознавства: досягнення й вади.</p> <p>Література Абрамова М.П. Сарматские погребения Дона и Украины II в. до н. э. – I в. н. э. Советская археология 1961, 1, с. 91-100. Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії. Україна крізь віки. Т. 1, Київ: Видавничий дім Альтернативи, 1998, с. 220-224. Вязьмітіна М.І. Сарматські племена. Нариси стародавньої історії Української РСР. Київ: Наукова думка 1957, с. 218-242. Вязьмітіна М.І. Вивчення сарматів на території Української РСР. Археологічні пам'ятки УРСР. Київ 1960. Т. VIII, с. 16-20. Вязьмітіна М.І. Пам'ятки та культура сарматів. В: Тереножкін О.І. (голов. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1971, с. 185-215. Гросу В.И. Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев: Штиинца 1990. Дзиговський О.М. Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я. Одеса: ОНУ 2000. Дзиговский А.Н. Очерки истории сарматов Карпато-Днепровских земель. Одесса: Гермес 2003. Ковпаненко Г.Т. Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге. Киев: Наукова думка 1986. Костенко В.И. Сарматы Самарско-Орельского междуречья III в. до н. э. – IV в. н. э. Днепропетровск: Изд-во ДГУ 1986. Костенко В.И. Сарматы в Нижнем Поднепровье (по материалам Усть-Каменского могильника). Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ, 1993. Полин С.В. От Скифии к Сарматии. Киев: б. и. 1992. Полин С.В., Симоненко А.В. "Раннесарматские" погребения Северного Причерноморья. В: Ковалева И.Ф. (отв. ред.).</p>	2 год.

	<p>Исследования по археологии Поднепровья. Днепропетровск 1990, с. 73-93.</p> <p>Симоненко А.В. Сарматы Таврии. Киев: Наукова думка; Киевская академия евробизнеса 1993.</p> <p>Симоненко О.В. Сарматы. В: Толочко П.П. (голов. ред.). Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка 1998, с. 154-176.</p> <p>Симоненко О.В. Нарис українського сарматознавства. <i>Археологія і давня історія України</i> 2019, 2 (31), с. 187-198, https://doi.org/10.37445/adiu.2019.02.14</p> <p>Simonenko A. 2010. Cultura Sarmatilor. In: Dergaciov V. (ed.). Istoria Moldovei. Epoca Preistorica și Antica. Chișinău, p. 556-581.</p>	
Лекція 2	<p>Тема 2. Етнічна та соціальна історія сарматів Північного Причорномор'я.</p> <p>Джерела до реконструкції племінного складу сарматів. Необхідність критики джерела під час роботи з даними античних авторів. Декрет на честь Протогена: сайї, фіссамати і савдарати. Розташування сарматських племен у II – I ст. до н. е.: аорси, сіраки, роксолани, язиги. Перша й друга міграційні хвилі. "Етнокарта" Страбона. Сармати царські та урги. Третя міграційна хвиля: аорси та алани. "Етнокарта" Плінія Старшого. Горизонт пам'яток "східної хвилі". Міграційні хвилі пізньосарматського періоду (четверта та п'ята). Сармати – ранньокласове суспільство. Джерела до питання про "царську" владу у сарматів (легенда про Амагу, цар Гатал, держава Фарзоя та Інісмея). Соціальний устрій сарматського суспільства. "Царські" могили сарматів (Пороги, Соколова Могила, Ногайчинський курган, Весняне, Михайлівка тощо).</p> <p>Література</p> <p>Виноградов Ю.Г. Очерки военно-политической истории сарматов в I в. н. э. Вестник древней истории 1994, 2, с. 151-170.</p> <p>Зайцев Ю.П., Мордвинцева В.И. "Ногайчинский" курган в степном Крыму. Вестник древней истории 2003, 3, с. 66-99.</p> <p>Ковпаненко Г.Т. Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге. Киев: Наукова думка 1986.</p> <p>Сидоренко В.А. Фрагмент декрета римского времени из средневековой базилики под Мангупом. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврики. Вып. V. Симферополь 1996, с. 35-59.</p> <p>Симоненко О.В. Роксолани (пошук археологічних відповідностей). <i>Археологія</i> 1991, 4, с. 17-28.</p> <p>Симоненко А.В. Богатое сарматское погребение у с. Весняное близ Николаева. Б. р. Золото, конь и человек. Сборник статей к 60-летию А.В. Симоненко. Киев: Издательский дом "Скиф" 2012, с. 207-226.</p> <p>Симоненко А.В., Лобай Б.И. Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н. э. (погребения знати у с. Пороги на Днестре). Киев: Наукова думка 1991.</p> <p>Симоненко А.В. Сарматское погребение в Ногайчинском кургане: окончание диалога. <i>Stratum Plus</i> 2012, 4, с. 327-338.</p> <p>Шилов В.П. Запорожский курган (к вопросу о погребениях аорской знати). Советская археология 1983, 1, с. 178-197.</p> <p>Ščepinskij A.A. Über die Aristokratie der Sarmaten im nördlichen Schwarzmeergebiet. <i>Zeitschrift für Archäologie</i> 1994, 28, S. 87-106.</p>	2 год.
Лекція 3	Тема 3. Господарство та побут сарматів.	2 год.

Кочове скотарство. Типи кочування, сезонне та вертикальне кочування. Склад череди у сарматів і ступінь рухливості кочування. Питання седентаризації сарматів: причини осідання у кочовиків; престижність та традиційність кочування; можливості повернення до кочування. Зовнішня експлуатація як один з провідних засобів отримання надлишкового продукту у кочовиків і причини її виникнення. Головний чинник успіху зовнішньої експлуатації, її види (пряме пограбування, данина, протекціонізм). Ремесло. Археологічні свідчення різних видів ремесла у сарматів. Торгівля та обмін. Імпортні речі у сарматському побуті: напрямки та види імпорту. Озброєння та військова справа на різних етапах сарматської історії. Легка кіннота – головний вид сарматського війська. Проблема сарматських катафрактаріїв. Житло, начиння, одяг, їжа. Релігія та культури. Джерела реконструкції релігійних уявлень сарматів. Мистецтво сарматів. "Бірюзово-золотий" та "сердоліковий" стилі сарматського золотарства. Стиль клуазонне.

Література

Бунятян Е.П. Методика социальных реконструкций в археологии (на материалах скифских могильников IV – III вв. до н. э.). Киев: Наукова думка 1985.

Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії. Україна крізь віки. Т.1. Київ: Видавничий дім Альтернативи 1998, с. 269-273.

Засецкая И.П. Проблемы сарматского звериного стиля (историографический обзор). Советская археология 1989, 3, с. 35-47.

Засецкая И.П. О новом исследовании по проблемам полихромного звериного стиля (рецензия на книгу В.И. Мордвинцевой). Вестник древней истории 2006, с. 97-130.

Крадин М.М. Проблемы формационной характеристики кочевых суспільств. Археологія 1992, 2, с. 3-12.

Мордвинцева В.И. Полихромный звериный стиль. Симферополь: "Универсум" 2003.

Симоненко О.В. Сарматський період. В: Толочко П.П. (ред.). Історія української культури. Т. 1. Історія культури давнього населення України, р. 6, 6.4. Київ: Наукова думка 2001, с. 361-380.

Симоненко А.В. Тридцать пять лет спустя (послесловие-комментарий). В: Никоноров В.П., Симоненко А.В. (ред.). Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. СПб.: Нестор-история 2008, с. 238-286.

Симоненко А.В. Римский и провинциальный импорт у сарматов Северного Причерноморья. Типология и хронология. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing 2013.

Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья. Изд. 2-е, испр. и доп. Київ: Видавець Олег Філюк 2015.

Фокеев М.М. Типы сарматских могильников в Буджакской степи. В: Станко В.Н. (отв. ред.). Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья. Киев: Наукова думка 1986, с. 157-161.

Яценко С.А., Малашев В.Ю. О полихромном стиле позднеимского времени на территории Сарматии. Stratum plus 2000, 4, с. 226-250.

Лекція 4

Тема 4. Військово-політична історія сарматів.

2 год.

	<p>Перші письмові свідчення про сарматів у Північному Причорномор'ї. Питання існування "Сарматії" найдавніших текстів. Декрет на честь Протогена. Проблема сайїв, фісаматів та савдаратів. Цариця Амага. Цар Гатал. Цар Тасій та роксолани. Мітридатові війни і участь в них сарматів ("дивні комплекси"). Вихід сарматів на дунайський кордон Римської імперії. Овідій Назон як історичне джерело. Події другої половини I ст. н. е. (наїзди роксолан, міграція аорсів). Елогій Плавція Сильвана. Сармати і Ольвія. "Царство Фарзоя-Інісмея". Курган Рошава Драгана. Діон Хризостом про ольвійсько-сарматські взаємини. Початок пізньосарматського періоду. Маркоманнські війни. Квадратні ровики Молдови та Угорщини як історичне джерело. "Європейські алани" та "алани-танаїти" Амміана Марцелліна. Черняхівські могильники з сарматськими похованнями. Фінал сарматської доби. Доля сарматів. Польсько-український "сарматизм".</p> <p>Література</p> <p>Безуглов С.И. Позднесарматское погребение знатного воина в степном Подонье. Советская археология 1988, 4, с. 103-115.</p> <p>Безуглов С.И. Воинское позднесарматское погребение близ Азова. В: Кияшко В.Я. (отв. ред.). Историко-археологические исследования в Азове и на Нижнем Дону в 1994 г. Вып. 14. Азов: АКМ 1997, с. 133-143.</p> <p>Буйских С.Б. Фортификация Ольвийского государства (первые века нашей эры). Киев: Наукова думка 1991.</p> <p>Карышковский П.О. Монеты Ольвии. Киев: Наукова думка 1988.</p> <p>Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР. Киев: Наукова думка 1982.</p> <p>Симоненко А.В., Лобай Б.И. Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н.э. (погребения знати у с. Пороги). Киев: Наукова думка 1991.</p> <p>Симоненко А.В. Еще раз о рвах на сарматских могильниках Северного Причерноморья. В: Баран В.Д. (ред.). Старожитності I тисячоліття нашої ери на території України, Київ: ІА НАНУ 2003, с. 148-157.</p> <p>Симоненко А.В. Сарматское погребение с тамгами на территории Ольвийского государства. В: (б. р.) Золото, конь и человек. Сборник статей к 60-летию А.В. Симоненко. Киев: Видавничий дім "Скіф" 2012, с. 241-262.</p>	
Лекція 5	<p>Тема 5. Археологічні пам'ятки сарматів.</p> <p>Періодизація сарматської культурно-історичної спільноти. Схема "Смирнова-Гракова". Нова хронологія ранньосарматської культури (А.С. Скрипкін, С.В. Полін). Періодизація сарматської культури Північного Причорномор'я О.В. Симоненка. Види археологічних пам'яток сарматів. Ритуальні депозити ("скарби" або "дивні комплекси"). Поховальні споруди та поховальний обряд. Специфіка поховального обряду причорноморських сарматів (перевага північної орієнтації, відсутність "сімейних кладовищ"). Порівняльна характеристика поховальних пам'яток раннього і пізнього періодів. Матеріальна культура сарматів: поняття "діагностуючі речі". Списки діагностуючих речей для кожного періоду. Зброя та</p>	2 год.

	<p>кінське спорядження. Фібули, люстра, пряжки. Імпортний металевий та скляний посуд. Керамічний посуд. Особливості ліпного посуду та червонолакового імпорту. Прикраси та амулети.</p> <p>Література Вязьмітіна М.І., Іллінська В.А., Покровська Є.Ф., Тереножкін О.І., Ковпаненко Г.Т. Кургани біля с. Новопилипівка і радгоспу Аккермень. Археологічні пам'ятки УРСР. Т. VIII. Київ: Видавництво АН УРСР 1960, с. 22-135. Дзиговский А.Н., Островерхов А.С. Стеклянная посуда как историческое явление в памятниках скифо-сарматского времени Украины, Молдовы и Российского Подонья (VI в. до н. э. – IV в. н. э.). Одесса: Гермес 2000. Кропотов В.В. Фибулы сарматской эпохи. Киев: ИД "АДЕФ-Украина" 2010. Симоненко А.В. Хронология и периодизация сарматских памятников Северного Причерноморья. В: Раев Б.А. (отв. ред.). Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии. Краснодар: б. и. 2004, с. 134-173. Симоненко А.В. Римский и провинциальный импорт у сарматов Северного Причерноморья. Типология и хронология. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing 2013. Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья. Изд. 2-е, испр. и доп. Київ: Видавець Олег Філюк 2015. Eggers H.Ju. Der römische Import im freien Germanien. Atlas der Urgeschichte. Bd. 1. Hamburg: Museum für Volkerkunde und Vorgeschichte 1951. Isings C. Roman glass from dated finds. Groningen/Djakarta: J.B. Wolters 1957. Simonenko A. Glass and Faience Vessels from Sarmatian Graves of North Pontic Region. Journal of Glass Studies 2003, 45, p. 41-58.</p>	
Лекція 6	<p>Тема 6. Пізньоскіфська культура: виникнення, хронологія, вивчення</p> <p>Фінал степової Скіфії та його причини. Три версії "загибелі" Скіфії: "сарматська", "кельтська", "економічно-кліматична". "Проблема III ст. до н. е." Скіфські пам'ятки III – II ст. до н. е. Тираспільські кургани. Питання виникнення: чи є скіфською пізньоскіфська культура? Версії походження пізньоскіфської культури. Джерела вивчення пізньоскіфської культури. Осередки пізньоскіфської культури. "Мала Скіфія" чи "Малі Скіфії"? Хронологія пам'яток Низового Дніпра, Криму та пониззів Дністра. Історія вивчення пізньоскіфської культури.</p> <p>Література Богданова Н.О. Могильник I ст. до н. е. – III ст. н. е. біля с. Завітне, Бахчисарайського району. Археологія 1963. Т. XV, с. 95-103. Виноградов Ю.А., Марченко К.К., Рогов Е.Я. Сарматы и гибель "Великой Скифии". В: Максименко В.Е. (отв. ред.). Сарматы и Скифия (Донские древности. Вып. 5). Азов 1997, с. 6-27. Высотская Т.Н. Поздние скифы в Юго-Западном Крыму. Киев: Наукова думка 1972. Высотская Т.Н. Неаполь – столица государства поздних скифов.</p>	2 год.

	<p>Киев: Наукова думка 1979.</p> <p>Высотская Т.Н. Усть-Альминское городище и некрополь. Киев: Киевская Академия Евробизнеса 1994.</p> <p>Вязьмитіна М.І. Золота Балка. Поселення сарматського часу на Нижньому Дніпрі. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962.</p> <p>Вязьмитина М.И. Золотобалковский могильник. Киев: Наукова думка 1972.</p> <p>Гаврилюк Н.А. Экономика Степной Скифии VI-III вв. до н. э. Киев: Издатель Олег Филлюк 2013, с. 540-582.</p> <p>Гаврилюк Н.А., Абикулова М.И. Позднескифские памятники Нижнего Поднепровья (новые материалы). Препринт. Вып. II. Киев 1991.</p> <p>Гаврилюк Н.А., Крапивина В.В. Нижнеднепровские городища (к проблеме возникновения и развития). В: Зинько В.Н. (отв. ред.). Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Вып. VI. Периоды дестабилизаций и катастроф. Керчь 2005, с. 66-73.</p> <p>Гудкова А.В., Фокеев М.М. Поселение и могильник римского времени Молога II. В: Станко В.Н. (отв. ред.). Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье. Киев: Наукова думка 1982, с. 55-113.</p> <p>Зайцев Ю.П. Скилур и его царство (Новые открытия и новые проблемы). Вестник древней истории 1999, 2, с. 124-147.</p> <p>Погребова Н.Н. Позднескифские городища на Нижнем Днепре (городища Знаменское и Гавриловское). Материалы и исследования по археологии СССР 1958, 64, с. 103-247.</p> <p>Погребова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского. Материалы и исследования по археологии СССР 1961, 96, с. 103-213.</p> <p>Полин С.В. От Скифии к Сарматии. Киев: б. и. 1992.</p> <p>Пуздровский А.Е. Крымская Скифия. II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники. Симферополь: "Бизнес-Информ" 2007.</p> <p>Симоненко А.В. О происхождении позднескифской культуры Нижнего Днепра. В: Немченко І.В. (ред.). Стародавнє Причорномор'я 2016. XI. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечнікова, с. 476-483.</p> <p>Симоненко О.В., Сікоза Д.М., Дзনেладзе О.С. Пізньоскіфський могильник Червоний Маяк. Херсон 2015.</p> <p>Тельнов Н.П., Четвериков И.А., Синика В.С. Скифский могильник III – II вв. до н. э. у с. Глиное. Тирасполь: Stratum plus 2016.</p> <p>Храпунов И.Н. Этническая история Крыма в раннем железном веке. Боспорские исследования. Вып. 6. Симферополь-Керчь 2004.</p> <p>Шульц П.Н. Позднескифская культура и ее варианты на Днепре и в Крыму. Материалы и исследования по археологии СССР 1971, 177, с. 127-143.</p>	
Лекція 7	<p>Тема 7. Пізньоскіфські городища та могильники.</p> <p>Види пам'яток пізньоскіфської культури. Три осередка культури: Низовий Дніпро, передгір'я Криму, пониззя Дністра. Городища: топографія пам'яток. Планування та забудова городищ. Оборонні споруди (типологія). Хронологія та історична доля. Могильники Низового Дніпра і пониззя Дністра: розташування та планування, типи поховальних споруд, поховальний інвентар, хронологія. Могильники Криму: особливості топографії, типи могильників,</p>	2 год.

	<p>поховальний інвентар, хронологія. Могильники Неаполя Скіфського. Мавзолей.</p> <p>Література Былкова В.П. Северное Причерноморье в античную эпоху (по материалам раскопок поселений). Херсон: Издательство ХГУ 2007. Богданова Н.О. Могильник I ст. до н. е. – III ст. н. е. біля с. Завітне, Бахчисарайського району. Археологія 1963. Т. XV, с. 95-103. Браун Ф.А. Разыскания в области готто-славянских отношений. СПб. 1899. Высотская Т.Н. Усть-Альминское городище и некрополь. Киев: Киевская Академия Евробизнеса 1994. Вязьмитіна М.І. Золота Балка. Поселення сарматського часу на Нижньому Дніпрі. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. Вязьмитина М.И. Золотобалковский могильник. Киев: Наукова думка 1972. Вязьмитіна М.І. Пізньоскіфські городища Нижнього Дніпра. В: Тереножкін О.І. (голов. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка 1971, с. 215-244. Гаврилюк Н.А. Экономика Степной Скифии VI-III вв. до н. э. Киев: Издатель Олег Филлюк 2013, с. 540-582. Гудкова А.В., Фокеев М.М. Поселение и могильник римского времени Молога II. В: Станко В.Н. (отв. ред.). Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье. Киев: Наукова думка 1982, с. 55-113. Дашевская О.Д. Некрополь Беляуса. Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс» 2014 Зайцев Ю.П. Неаполь Скифский (II в. до н. э. – III в. н. э.). Симферополь: Универсум 2003. Зубар В.М., Храпунов І.М. Нові дослідження Любимівського городища. Археологія 1989, 4, с. 131-135. Колтухов С.Г. Укрепления Крымской Скифии. Симферополь: СОНАТ 1999. Погребова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского. Материалы и исследования по археологии СССР 1961, 96, с. 103-213. Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники. Симферополь: Бизнес-Информ 2007. Симоненко О.В., Дзюладзе О.С., Сікоза Д.М. Атлас пізньоскіфських пам'яток Низового Дніпра. Житомир: ФОП О.О. Євенок 2024. Труфанов А.А. Хронология могильников предгорного Крыма I в. до н. э. – III в. н. э. Stratum plus 2009, 4, с. 117-329. Храпунов И.Н. Могильник Нейзац (II – IV вв. н. э.). Севастополь: Альбатрос 2025 Шульц П.М. Пам'ятки пізньоскіфської культури в Криму. В: Тереножкін О.І. (відп. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка 1971, с. 244-271.</p>	
Лекція 8	<p>Тема 8. Історія та культура пізніх скіфів. Джерела вивчення соціально-економічної історії пізніх скіфів. Соціальний устрій пізньоскіфського суспільства. Питання про</p>	2 год.

форму пізньоскіфської державності. Спадкоємність верховної влади. Аргот, Скілур і Палак. Династичні браки пізньоскіфських монархів. Проблема взаємин трьох анклавів пізньоскіфського суспільства. Основи пізньоскіфської рівноукладної економіки. Археологічні джерела для вивчення пізньоскіфської економіки. Сільське господарство. Головні статті експорту: збіжжя та риба. Ремесло і його археологічні сліди. Торгівля. Імпортні виробі у пізніх скіфів. Військова справа та озброєння. Культура та релігія. Проблема еллінізації пізньоскіфської культури. Головні політичні події пізньоскіфської історії: легенда про Амагу, скіфо-херсонеська війна, походи Діофанта, тавро-скіфська війна.

Література:

- Богданова Н.О. Могильник I ст. до н. е. – III ст. н. е. біля с. Завітне, Бахчисарайського району. Археологія 1963. Т. XV, с. 95-103.
- Виноградов Ю.А., Марченко К.К., Рогов Е.Я. Сарматы и гибель "Великой Скифии". В: Максименко В.Е. (отв. ред.). Сарматы и Скифия (Донские древности. Вып. 5). Азов 1997, с. 6-27.
- Высотская Т.Н. Поздние скифы в Юго-Западном Крыму. Киев: Наукова думка 1972.
- Высотская Т.Н. Неаполь – столица государства поздних скифов. Киев: Наукова думка 1979.
- Вязьмитина М.І. Золота Балка. Поселення сарматського часу на Нижньому Дніпрі. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962.
- Вязьмитина М.И. Золотобалковский могильник. Киев: Наукова думка 1972.
- Гаврилюк Н.А. Экономика Степной Скифии VI-III вв. до н. э. Киев: Издатель Олег Филук 2013, с. 540-582.
- Гаврилюк Н.А., Абикулова М.И. Позднескифские памятники Нижнего Поднепровья (новые материалы). Препринт. Вып. II. Киев 1991.
- Гошкевич В.И. Древние городища по берегам низового Днепра. Известия
- Гудкова А.В., Фокеев М.М. Поселение и могильник римского времени Молога II. В: Станко В.Н. (отв. ред.). Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье. Киев: Наукова думка 1982, с. 55-113.
- Зайцев Ю.П. Скилур и его царство (Новые открытия и новые проблемы). Вестник древней истории 1999, 2, с. 124-147.
- Погрєбова Н.Н. Позднескифские городища на Нижнем Днепре (городища Знаменское и Гавриловское). Материалы и исследования по археологии СССР 1958, 64, с. 103-247.
- Погрєбова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского. Материалы и исследования по археологии СССР 1961, 96, с. 103-213.
- Пуздровский А.Е. Крымская Скифия. II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники. Симферополь: "Бизнес-Информ" 2007.
- Симоненко А.В. О происхождении позднескифской культуры Нижнего Днепра. В: Немченко І.В. (ред.). Стародавнє Причорномор'я 2016. XI. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечнікова, с. 476-483.
- Тельнов Н.П., Четвериков И.А., Синика В.С. Скифский могильник III – II вв. до н. э. у с. Глиное. Тирасполь: Stratum plus 2016.

	Храпунов И.Н. Этническая история Крыма в раннем железном веке. Боспорские исследования. Вып. 6. Симферополь-Керчь 2004. Шульц П.Н. Позднескифская культура и ее варианты на Днепре и в Крыму. Материалы и исследования по археологии СССР 1971, 177, с. 127-143.	
Семінар 1	<p>Етно-політична ситуація у причорноморському степу напередодні сарматської доби.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етно-політичне тло сарматської доби у регіоні. 2. Занепад Скіфії в першій чверті III ст. до н. е. 3. Понятійний апарат: савромати та сармати – хто є хто. 4. Походження сарматів. 5. Хронологія і періодизація сарматської культурно-історичної спільноти. 6. Джерела до вивчення сарматів Північного Причорномор'я. 7. Історіографія: вивчення сарматів у XIX – XX ст. 8. Теорія сарматизму. 9. Наукові школи радянського сарматознавства: досягнення й вади. 10. Історіографія українського сарматознавства. <p>Література</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії. Україна крізь віки. Т. 1, Київ: Видавничий дім Альтернативи, 1998, с. 220-224. 2. Вязьмітіна М.І. Пам'ятки та культура сарматів. В: Тереножкін О.І. (відп. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1971, с. 185-215. 3. Дзиговский А.Н. Очерки истории сарматов Карпато-Днепровских земель. Одесса: Гермес 2003. 4. Симоненко О.В. Сармати. В: Толочко П.П. (голов. ред.). Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка 1998, с. 154-176. 5. Симоненко А.В. Хронология и периодизация сарматских памятников Северного Причерноморья. В: Раев Б.А. (отв. ред.). Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии. Краснодар: б. и. 2004, с. 134-173. 6. Симоненко О.В. Нарис українського сарматознавства. Археологія і давня історія України 2019, 2(31), с. 187-198. 	2 год.
Семінар 2	<p>Етнічна та соціальна історія сарматів Північного Причорномор'я.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Джерела до реконструкції племінного складу сарматів. 2. Декрет на честь Протогена: сайї, фіссамати і савдарати. 3. Розташування сарматських племен у II – I ст. до н. е.: аорси, сіраки, роксолани, язиги. 4. "Етнокарта" Страбона. Сармати царські та урги. 5. "Етнокарта" Плінія Старшого. Горизонт пам'яток "східної хвилі". 6. Міграційні хвилі пізньосарматського періоду (четверта та п'ята). 7. Джерела до питання про "царську" владу у сарматів. 8. Соціальний устрій сарматського суспільства. 9. "Царські" могили сарматів (Пороги, Весняне, Запорізький курган). 	2 год.

	<p>10. Могили сарматських "цариць" (Соколова Могила, Ногайчинський курган, Михайлівка)</p> <p>Література</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виноградов Ю.Г. Очерки военно-политической истории сарматов в I в. н. э. Вестник древней истории 1994, 2, с. 151-170. 2. Зайцев Ю.П., Мордвинцева В.И. "Ногайчинский" курган в степном Крыму. Вестник древней истории 2003, 3, с. 66-99. 3. Ковпаненко Г.Т. Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге. Киев: Наукова думка 1986. 4. Симоненко О.В. Роксолани (пошук археологічних відповідей). Археологія 1991, 4, с. 17-28. 5. Симоненко О.В. Міграції кочовиків давньої України за сарматської доби. Проблеми міграції 1999, 4, с. 39-45. 6. Симоненко А.В. Могильник Днепровозводстрой и сарматские памятники "восточной волны" в Северном Причерноморье. Нижневолжский археологический вестник, 2000, 3, с. 133-144. 7. Симоненко А.В. Богатое сарматское погребение у с. Весняное близ Николаева. Б. р. Золото, конь и человек. Сборник статей к 60-летию А.В. Симоненко. Киев: Издательский дом "Скиф" 2012, с. 207-226. 8. Симоненко А.В., Лобай Б.И. Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н. э. (погребения знати у с. Пороги на Днестре). Киев: Наукова думка 1991. 9. Шилов В.П. Запорожский курган (к вопросу о погребениях аорской знати). Советская археология 1983, 1, с. 178-197. 10. Šćepinskiј A.A. Über die Aristokratie der Sarmaten im nördlichen Schwarzmeergebiet. Zeitschrift für Archäologie 1994, 28, S. 87-106. 	
Семінар 3	<p>Господарство та побут сарматів.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Типи кочування. 2. Склад череди у сарматів і ступінь рухливості кочування. 3. Питання седентаризації сарматів. 4. Види зовнішньої експлуатації. 5. Археологічні свідчення різних видів ремесла у сарматів. 6. Імпортні речі у сарматському побуті: напрямки та види імпорту. 7. Озброєння та військова справа на різних етапах сарматської історії. 8. Житло, начиння, одяг, їжа. 9. Джерела реконструкції релігійних уявлень сарматів. 10. Стилї сарматського золотарства. <p>Література</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бажан И.А., Шукин М.Б. К вопросу о возникновении полихромного стиля клуазонне эпохи Великого переселения народов. Археологический сборник Государственного Эрмитажа. Вып. 30. СПб. 1990, с. 83-96. 2. Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії. Україна крізь віки. Т.1. Київ: Видавничий дім Альтернативи 1998, с. 269-273. 3. Засецкая И.П. Проблемы сарматского звериного стиля (историографический обзор). Советская археология 1989, 3, с. 35-47. 	2 год.

	<p>4. Крадін М.М. Проблеми формаційної характеристики кочових суспільств. Археологія 1992, 2, с. 3-12.</p> <p>5. Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья. Изд. 2-е, испр. и доп. Київ: Видавець Олег Філюк 2015.</p> <p>6. Симоненко А.В. Римский и провинциальный импорт у сарматов Северного Причерноморья. Типология и хронология. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing 2013.</p> <p>7. Яценко С.А., Малашев В.Ю. О полихромном стиле позднеримского времени на территории Сарматии. Stratum plus 2000, 4, с. 226-250.</p>	
Семінар 4	<p>Військово-політична історія сарматів.</p> <p>1. Перші письмові свідчення про сарматів у Північному Причорномор'ї: питання достовірності.</p> <p>2. Декрет на честь Протогена. Проблема сайїв, фісаматів та савдаратів.</p> <p>3. Участь сарматів в скіфо-херсонеській війні. Цар Тасій та роксолани.</p> <p>4. Мітридатові війни і участь в них сарматів ("дивні комплекси").</p> <p>5. Походи сарматів в землі зарубинецької культури.</p> <p>6. Овідій Назон і Діон Хризостом як історичне джерело.</p> <p>6. Події другої половини I ст. н. е. (наїзди роксолан, міграція аорсів). Елогій Плавція Сильвана.</p> <p>7. Сармати і Ольвія. "Царство Фарзоя-Інісмея".</p> <p>8. Маркоманнські війни.</p> <p>9. Сармати в складі держави Ерманаріха.</p> <p>10. Фінал сарматської доби. Доля сарматів.</p> <p>Література</p> <p>1. Буйских С.Б. Фортификация Ольвийского государства (первые века нашей эры). Киев: Наукова думка 1991.</p> <p>2. Карышковский П.О. Монеты Ольвии. Киев: Наукова думка 1988.</p> <p>3. Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР. Киев: Наукова думка 1982.</p> <p>4. Симоненко А.В., Лобай Б.И. Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н.э. (погребения знати у с. Пороги). Киев: Наукова думка 1991.</p> <p>5. Симоненко А.В. Сарматское погребение с тамгами на территории Ольвийского государства. В: (б. р.) Золото, конь и человек. Сборник статей к 60-летию А.В. Симоненко. Киев: Видавничий дім "Скіф" 2012, с. 241-262.</p>	2 год.
Семінар 5	<p>Археологічні пам'ятки сарматів.</p> <p>1. Періодизація сарматської культурно-історичної спільноти. Схема "Смирнова-Гракова". Нова хронологія ранньосарматської культури.</p> <p>2. Періодизація О.В. Симоненка.</p> <p>3. Види археологічних пам'яток сарматів.</p> <p>4. Ритуальні депозити ("скарби" або "дивні комплекси").</p> <p>5. Поховальні споруди та поховальний обряд.</p> <p>6. Порівняльна характеристика поховальних пам'яток раннього і пізнього періодів.</p>	2 год.

	<p>7. Матеріальна культура сарматів: поняття "діагностуючі речі". 8. Зброя та кінське спорядження. 9. Фібули, люстра, пряжки. Прикраси та амулети. 10. Імпортний металевий та скляний посуд. Керамічний посуд.</p> <p>Література</p> <p>1. Алексеева Е.М. Античные бусы Северного Причерноморья (Свод археологических источников Г1-12). Москва: Наука 1975, 1978, 1982. 2. Вязьмітіна М.І., Іллінська В.А., Покровська Є.Ф., Тереножкін О.І., Ковпаненко Г.Т. Кургани біля с. Новопилипівка і радгоспу Аккермень. Археологічні пам'ятки УРСР. Т. VIII. Київ: Видавництво АН УРСР 1960, с. 22-135. 3. Кропотов В.В. Фибулы сарматской эпохи. Киев: ИД "АДЕФ-Украина" 2010. 4. Симоненко А.В. Хронология и периодизация сарматских памятников Северного Причерноморья. В: Раев Б.А. (отв. ред.). Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии. Краснодар: б. и. 2004, с. 134-173. 5. Симоненко А.В. Римский и провинциальный импорт у сарматов Северного Причерноморья. Типология и хронология. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing 2013. 6. Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья. Изд. 2-е, испр. и доп. Київ: Видавець Олег Філюк 2015. Eggers H.Ju. Der römische Import im freien Germanien. Atlas der Urgeschichte. Bd. 1. Hamburg: Museum für Volkerkunde und Vorgeschichte 1951. 7. Isings C. Roman glass from dated finds. Groningen/Djakarta: J.B. Wolters 1957. 8. Simonenko A. Glass and Faience Vessels from Sarmatian Graves of North Pontic Region. Journal of Glass Studies 2003, 45, p. 41-58.</p>	
Семінар 6	<p>Пізньюскіфська культура: виникнення, хронологія, вивчення.</p> <p>1. Фінал степової Скіфії та його причини. "Проблема III ст. до н. е." 2. Три версії "загибелі" Скіфії: "сарматська", "кельтська", "економічно-кліматична". 3. Сірако-меотська навала початку III ст. до н. е. як каталізатор зсуву скіфської людності на захід. 4. Скіфські пам'ятки III – II ст. до н. е. Тираспільські кургани. 5. Питання виникнення: чи є скіфською пізньюскіфська культура? 6. Версії походження пізньюскіфської культури. 7. Джерела вивчення пізньюскіфської культури. 8. Мала Скіфія за Страбоном. Осередки пізньюскіфської культури. 9. "Мала Скіфія" чи "Малі Скіфії"? Хронологія пам'яток Низового Дніпра, Криму та пониззів Дністра. 10. Історія вивчення пізньюскіфської культури.</p> <p>Література</p> <p>1. Виноградов Ю.А., Марченко К.К., Рогов Е.Я. Сарматы и гибель "Великой Скифии". В: Максименко В.Е. (отв. ред.). Сарматы и Скифия (Донские древности. Вып. 5). Азов 1997, с. 6-27.</p>	2 год.

	<p>2. Высотская Т.Н. Усть-Альминское городище и некрополь. Киев: Киевская Академия Евробизнеса 1994.</p> <p>3. Вязьмитіна М.І. Золота Балка. Поселення сарматського часу на Нижньому Дніпрі. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962.</p> <p>4. Вязьмитина М.И. Золотобалковский могильник. Киев: Наукова думка 1972.</p> <p>5. Гаврилюк Н.А. Экономика Степной Скифии VI-III вв. до н. э. Киев: Издатель Олег Филук 2013, с. 540-582.</p> <p>6. Гаврилюк Н.А., Крапивина В.В. Нижнеднепровские городища (к проблеме возникновения и развития). В: Зинько В.Н. (отв. ред.). Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Вып. VI. Периоды дестабилизации и катастроф. Керчь 2005, с. 66-73.</p> <p>7. Гошкевич В.И. Древние городища по берегам низового Днепра. Известия Императорской археологической комиссии. Вып. 47. СПб. 1913, с. 117-145.</p> <p>8. Гудкова А.В., Фокеев М.М. Поселение и могильник римского времени Молога II. В: Станко В.Н. (ред.). Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье. Киев: Наукова думка 1982, с. 55-113.</p> <p>9. Погребова Н.Н. Позднескифские городища на Нижнем Днепре (городища Знаменское и Гавриловское). Материалы и исследования по археологии СССР 1958, 64, с. 103-247.</p> <p>10. Полин С.В. От Скифии к Сарматии. Киев: б. и. 1992.</p> <p>11. Пуздровский А.Е. Крымская Скифия. II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники. Симферополь: "Бизнес-Информ" 2007.</p> <p>12. Симоненко А.В. О происхождении позднескифской культуры Нижнего Днепра. В: Немченко I.В. (ред.). Стародавнє Причорномор'я 2016. XI. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечнікова, с. 476-483.</p> <p>13. Тельнов Н.П., Четвериков И.А., Синика В.С. Скифский могильник III – II вв. до н. э. у с. Глиное. Тирасполь: Stratum plus 2016.</p> <p>14. Шульц П.Н. Позднескифская культура и ее варианты на Днепре и в Крыму. Материалы и исследования по археологии СССР 1971, 177, с. 127-143.</p>	
Семінар 7	<p>Пізньюскіфські городища та могильники.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Види пам'яток пізньюскіфської культури. 2. Три осередка культури: Низовий Дніпро, передгір'я Криму, пониззя Дністра. 3. Городища: топографія пам'яток. 4. Планування та забудова городищ. 5. Оборонні споруди (типологія). 6. Хронологія та історична доля городищ. 7. Могильники Низового Дніпра і пониззя Дністра. 8. Могильники Криму. 9. Могильники Неаполя Скіфського. 10. Мавзолей Неаполя Скіфського. <p>Література</p>	1 год.

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Былкова В.П. Северное Причерноморье в античную эпоху (по материалам раскопок поселений). Херсон: Издательство ХГУ 2007. Богданова Н.О. Могильник I ст. до н. е. – III ст. н. е. біля с. Завітне, Бахчисарайського району. Археологія 1963. Т. XV, с. 95-103. 2. Высотская Т.Н. Усть-Альминское городище и некрополь. Киев: Киевская Академия Евробизнеса 1994. 3. Вязьмитіна М.І. Золота Балка. Поселення сарматського часу на Нижньому Дніпрі. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. 4. Вязьмитина М.И. Золотобалковский могильник. Киев: Наукова думка 1972. 5. Гудкова А.В., Фокеев М.М. Поселение и могильник римского времени Молога II. В: Станко В.Н. (отв. ред.). Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье. Киев: Наукова думка 1982, с. 55-113. 6. Дашевская О.Д. Некрополь Беляуса. Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс» 2014 7. Дзнеладзе Е.С., Сикоза Д.Н. Оборонительные сооружения поздних скифов Нижнего Днепра. Археологія і давня історія України 2020, 3 (36), с. 191-213. 8. Зайцев Ю.П. Неаполь Скифский (II в. до н. э. – III в. н. э.). Симферополь: Универсум 2003. 9. Колтухов С.Г. Укрепления Крымской Скифии. Симферополь: СОНАТ 1999. 10. Погребова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского. Материалы и исследования по археологии СССР 1961, 96, с. 103-213. 11. Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники. Симферополь: Бизнес-Информ 2007. 12. Симоненко О.В., Дзнеладзе О.С., Сікоза Д.М. Атлас пізньоскіфських пам'яток Низового Дніпра. Житомир: ФОП О.О. Євенок 2024. 13. Труфанов А.А. Хронология могильников предгорного Крыма I в. до н. э. – III в. н. э. Stratum plus 2009, 4, с. 117-329. Храпунов И.Н. Могильник Нейзац (II – IV вв. н. э.). Севастополь: Альбатрос 2025 14. Шульц П.М. Пам'ятки пізньоскіфської культури в Криму. В: Тереножкін О.І. (відп. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка 1971, с. 244-271. 	
Семінар 8	<p>Історія та культура пізніх скіфів.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Соціальний устрій пізньоскіфського суспільства. 2. Аргот, Скілур і Палак. Династичні браки пізньоскіфських монархів. 3. Проблема взаємин трьох анклавів пізньоскіфського суспільства. 4. Археологічні джерела для вивчення пізньоскіфської економіки. 5. Сільське господарство. 6. Ремесло і його археологічні сліди. 7. Імпортні вироби у пізніх скіфів. Проблема еллінізації пізньоскіфської культури. 8. Військова справа та озброєння. 	1 год.

	<p>9. Легенда про Амагу. 10. Скіфо-херсонеська війна.</p> <p>Література:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виноградов Ю.А., Марченко К.К., Рогов Е.Я. Сарматы и гибель "Великой Скифии". В: Максименко В.Е. (отв. ред.). Сарматы и Скифия (Донские древности. Вып. 5). Азов 1997, с. 6-27. 2. Высотская Т.Н. Поздние скифы в Юго-Западном Крыму. Киев: Наукова думка 1972. 3. Гудкова А.В., Фокеев М.М. Поселение и могильник римского времени Молога II. В: Станко В.Н. (отв. ред.). Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье. Киев: Наукова думка 1982, с. 55-113. 4. Зайцев Ю.П. Скилур и его царство (Новые открытия и новые проблемы). Вестник древней истории 1999, 2, с. 124-147. 5. Погребова Н.Н. Погребения в мавзолее Неаполя Скифского. Материалы и исследования по археологии СССР 1961, 96, с. 103-213. 6. Пуздровский А.Е. Крымская Скифия. II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники. Симферополь: "Бизнес-Информ" 2007. 7. Симоненко А.В. О происхождении позднескифской культуры Нижнего Днепра. В: Немченко І.В. (ред.). Стародавнє Причорномор'я 2016. XI. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечнікова, с. 476-483. 8. Храпунов И.Н. Этническая история Крыма в раннем железном веке. Боспорские исследования. Вып. 6. Симферополь-Керчь 2004. 	
Самостійна робота	<ul style="list-style-type: none"> • підготовка наукової доповіді; • наукова стаття за темою дисертаційного дослідження обсягом 0,5 - 1 д.а. <p>МЕТА І ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ</p> <p>Головна мета проведення самостійної роботи полягає у необхідності більш широкого огляду тематики курсу з використанням матеріалів періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни.</p> <p>Важливою складовою самостійної роботи аспірантів є виконання індивідуальних робіт.</p> <p>Виконання індивідуальних робіт має на меті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ закріплення знань теоретичного курсу; ☐ набуття навичок критичного аналізу джерел ☐ опанування вітчизняної й зарубіжної літератури із проблематики. 	60 год.

II.3. Література для вивчення дисципліни.

Для підготовки до семінарів та написання рефератів аспіранти можуть користуватися літературою наявною у Науковій бібліотеці Інституту археології НАН України, та [Електронною бібліотекою ВГО «Спілка археологів України»](#). Курс забезпечений посібниками та базовою літературою:

Алексеева Е.М. Античные бусы Северного Причерноморья (Свод археологических источников Г1-12). Москва: Наука 1975, 1978, 1982.

- Блаватский В.Д.* Очерки военного дела в античных государствах Северного Причерноморья. Москва: Изд-во АН СССР 1954.
- Буйских С.Б.* Фортификация Ольвийского государства (первые века нашей эры). Киев: Наукова думка 1991.
- Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В.* На світанку історії. Україна крізь віки. Т. 1, Київ: Видавничий дім Альтернативи, 1998, с. 220-224.
- Виноградов Ю.А., Марченко К.К., Рогов Е.Я.* Сарматы и гибель "Великой Скифии". В: Максименко В.Е. (отв. ред.). Сарматы и Скифия (Донские древности. Вып. 5). Азов 1997, с. 6-27.
- Высотская Т.Н.* Неаполь – столица государства поздних скифов. Киев: Наукова думка 1979.
- Высотская Т.Н.* Усть-Альминское городище и некрополь. Киев: Киевская Академия Евробизнеса 1994.
- Вязьмитина М.І.* Золота Балка. Поселення сарматського часу на Нижньому Дніпрі. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962.
- Вязьмитина М.І.* Пам'ятки та культура сарматів. В: Тереножкін О.І. (відп. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1971, с. 185-215.
- Вязьмитина М.І.* Пізньоскіфські городища Нижнього Дніпра. В: Тереножкін О.І. (відп. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка 1971, с. 215-244.
- Вязьмитина М.І.* Золотобалковский могильник. Киев: Наукова думка 1972.
- Гаврилук Н.А., Крапивина В.В.* Нижнеднепровские городища (к проблеме возникновения и развития). В: Зинько В.Н. (отв. ред.). Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Вып. VI. Периоды дестабилизаций и катастроф. Керчь 2005, с. 66-73.
- Гошкевич В.И.* Древние городища по берегам низового Днепра. Известия Императорской археологической комиссии. Вып. 47. СПб. 1913, с. 117-145.
- Гросу В.И.* Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев: Штиинца 1990.
- Гудкова А.В., Фокеев М.М.* Поселение и могильник римского времени Молога II. В: Станко В.Н. (отв. ред.). Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье. Киев: Наукова думка 1982, с. 55-113.
- Дашевская О.Д.* Некрополь Беляуса. Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс» 2014
- Дзиговський О.М.* Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я. Одеса: ОНУ 2000.
- Дзиговский А.Н.* Очерки истории сарматов Карпато-Днепровских земель. Одесса: Гермес 2003.
- Зайцев Ю.П.* Неаполь Скифский (II в. до н. э. – III в. н. э.). Симферополь: Универсум 2003.
- Зайцев Ю.П., Мордвинцева В.И.* "Ногайчинский" курган в степном Крыму. Вестник древней истории 2003, 3, с. 66-99.
- Засецкая И.П.* Проблемы сарматского звериного стиля (историографический обзор). Советская археология 1989, 3, с. 35-47.
- Карышковский П.О.* Монеты Ольвии. Киев: Наукова думка 1988.
- Ковпаненко Г.Т.* Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге. Киев: Наукова думка 1986.
- Колтухов С.Г.* Укрепления Крымской Скифии. Симферополь: СОНАТ 1999.
- Костенко В.И.* Сарматы Самарско-Орельского междуречья III в. до н. э. – IV в. н. э. Днепропетровск: Изд-во ДГУ 1986.
- Крадін М.М.* Проблеми формаційної характеристики кочових суспільств. Археологія 1992, 2, с. 3-12.
- Кропотов В.В.* Фибулы сарматской эпохи. Киев: ИД "АДЕФ-Украина" 2010.
- Погребова Н.Н.* Погребения в мавзолее Неаполя Скифского. Материалы и исследования по археологии СССР 1961, 96, с. 103-213.
- Подосинов А.В.* Произведения Овидия как источник по истории Восточной Европы и Закавказья. Москва: Наука 1985.
- Полин С.В.* От Скифии к Сарматии. Киев: б. и. 1992.
- Полин С.В., Симоненко А.В.* "Раннесарматские" погребения Северного Причерноморья. В: Ковалева И.Ф. (отв. ред.). Исследования по археологии Поднепровья. Днепропетровск 1990, с. 73-93.

- Пуздровский А.Е.* Крымская Скифия. II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники. Симферополь: "Бизнес-Информ" 2007.
- Симоненко О.В.* Роксолани (пошук археологічних відповідностей). *Археологія* 1991, 4, с. 17-28.
- Симоненко А.В.* Сарматы Таврии. Киев: Наукова думка; Киевская академия евробизнеса 1993.
- Симоненко О.В.* Сармати. В: Толочко П.П. (голов. ред.). Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка 1998, с. 154-176.
- Симоненко О.В.* Сарматський період. В: Толочко П.П. (ред.). Історія української культури. Т. 1. Історія культури давнього населення України, р. 6, б.4. Київ: Наукова думка 2001, с. 361-380.
- Симоненко А.В.* Хронология и периодизация сарматских памятников Северного Причерноморья. В: Раев Б.А. (отв. ред.). Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии. Краснодар: б. и. 2004, с. 134-173.
- Симоненко А.В.* Богатое сарматское погребение у с. Весняное близ Николаева. Б. р. Золото, конь и человек. Сборник статей к 60-летию А.В. Симоненко. Киев: Издательский дом "Скиф" 2012, с. 207-226.
- Симоненко А.В.* Римский и провинциальный импорт у сарматов Северного Причерноморья. Типология и хронология. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing 2013.
- Симоненко А.В.* Сарматские всадники Северного Причерноморья. Изд. 2-е, испр. и доп. Київ: Видавець Олег Філюк 2015.
- Симоненко А.В.* О происхождении позднескифской культуры Нижнего Днепра. В: Немченко І.В. (ред.). Стародавнє Причорномор'я 2016. XI. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечнікова, с. 476-483.
- Симоненко О.В.* Нарис українського сарматознавства. *Археологія і давня історія України* 2019, 2(31), с. 187-198.
- Симоненко О.В., Дзюладзе О.С., Сікоза Д.М.* Атлас пізньоскіфських пам'яток Низового Дніпра. Житомир: ФОП О.О. Євенок 2024.
- Симоненко А.В., Лобай Б.И.* Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н. э. (погребения знати у с. Пороги на Днестре). Киев: Наукова думка 1991.
- Симоненко О.В., Сікоза Д.М., Дзюладзе О.С.* Пізньоскіфський могильник Червоний Маяк. Херсон 2015.
- Тельнов Н.П., Четвериков И.А., Синика В.С.* Скифский могильник III – II вв. до н. э. у с. Глиное. Тирасполь: Stratum plus 2016.
- Труфанов А.А.* Хронология могильников предгорного Крыма I в. до н. э. – III в. н. э. Stratum plus 2009, 4, с. 117-329.
- Храпунов И.Н.* Могильник Нейзац (II – IV вв. н. э.). Севастополь: Альбатрос 2025
- Шилов В.П.* Запорожский курган (к вопросу о погребениях аорской знати). Советская археология 1983, 1, с. 178-197.
- Шульц П.М.* Пам'ятки пізньоскіфської культури в Криму. В: Тереножкін О.І. (відп. ред.). Археологія Української РСР. Т. 2. Київ: Наукова думка 1971, с. 244-271.
- Щукин М.Б.* На рубеже эр. Опыт историко-археологической реконструкции политических событий III в. до н. э. – I в. н. э. в Восточной и Центральной Европе. СПб: Фарн 1994.
- Simonenko A.* 2010. Cultura Sarmatilor. In: Dergaciov V. (ed.). Istoria Moldovei. Epoca Preistorica și Antica. Chișinău, p. 556-581.
- Symonenko O.* 2010. Die Sarmaten in den Steppen des nordlichen Schwarzeerraumes. In: Assmann P. (ed.). Goldener Horizont. 4000 Jahre Nomaden der Ukraine. Katalog der Ausstellung Oberosterreichische Landesmuseen, Schlossmuseum, Linz, Marz bis August 2010. Linz: Denkmayr, Druck & Verlag GmbH, S. 130-137.

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

Викладач курсу рекомендує користуватись відкритим програмним забезпеченням (*open-source software*). Зокрема:

1. Текстовий редактор (письмові роботи приймаються в форматі doc, odt). Приклад – компоненти LibreOffice.

2. Бібліоменеджер для роботи з списками літератури та бібліографічними посиланнями. Приклад — Zotero.

Комунікація що до процесу навчання здійснюється через офіційну поштову скриньку викладача. На поштову адресу надсилаються електронні документи (файли практичної роботи та письмового завдання/есе). Час відповіді на лист — до 24 години. Листи і повідомлення можуть бути не опрацьовані у вихідні та святкові дні, а також в період з 21-00 до 9-00.

III. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЮ

Поточний контроль знань здійснюється під час проведення семінарських занять і має на меті перевірку рівня засвоєння аспірантами певних розділів (тем) навчальної програми, пошуку й критичного аналізу его-джерел. Формами поточного контролю є семінарське опитування, заслуховування доповідей, дискусії; письмова дослідницька робота. Поточний контроль передбачає оцінювання кожного виду робіт, зазначених в «Умовах визначення навчального рейтингу», та здійснюється у відповідності до визначених критеріїв (див. наступний розділ).

Мета поточного контролю – оцінити ступінь засвоєння теоретичного і практичного матеріалу та рівень знань аспірантів з відповідних частин дисципліни.

Рівень поточних знань оцінюється в балах по кожному із передбачених видів практичних завдань окремо:

- відповіді, участь у дискусії на практичних заняттях;
- письмові творчі (індивідуальні) роботи;
- підготовка і презентація дослідницької письмової роботи.

Згідно до методики рейтингової оцінки поточний рейтинг аспіранта розраховується як сума балів за всіма видами практичних завдань і наращується протягом семестру.

Аспіранти, поточні знання яких оцінені на “незадовільно” (0-40 балів), вважаються не атестованими і до екзамену з дисципліни не допускаються. аспіранти, які за роботу в семестрі та на екзамені набрали 41-59 балів мають право на перескладання.

Самостійна робота. Головна мета проведення самостійної роботи полягає у необхідності більш широкого огляду тематики курсу з використанням матеріалів періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни.

Важливою складовою самостійної роботи аспірантів є виконання індивідуальних робіт.

Виконання індивідуальних робіт має на меті:

- закріплення знань теоретичного курсу;
- напрацювання навичок критичного аналізу джерел
- опанування вітчизняної й зарубіжної літератури із проблематики.

Вимоги до письмової дослідницької роботи.

Тему письмової роботи обирає аспірант, обов’язково погоджуючи її з викладачем. Письмова робота – самостійне дослідження питання/проблеми аспірантом, що демонструє його аналітичні здібності та вміння доходити самостійних висновків. Дослідник повинен поставити перед собою чітку мету та завдання, які намагатиметься розв’язати. Письмова робота не може бути переказом, реферуванням однієї або декількох праць. Письмова робота повинна передовсім базуватися на роботі з літературою (офіційні документи, монографічні видання, періодика та матеріали архівних фондів; візуальними джерелами: матеріалами археологічних колекцій). Заохочується посилання на/дискусія з лекційним матеріалом.

Обсяг письмової роботи: 0.5–1 авторського друк. аркуша (20.000-40.000) друкованих знаків з урахуванням пробілів та тексту посилань).

Вимоги до виносок: обов’язково робляться посилання на кожену цитату, що зустрічається в тексті, на кожен наведений факт (дата, подія, статистичні дані), що не є загальновідомим чи залишається дискусійним. Забороняється робити посилання на літературу/джерела, що не опрацьовуються аспірантом у ході дослідження. Будь-яка “прихована цитата”, тобто дослівна

передача тексту без лапок (у тому числі в перекладі з іноземної мови), є плагіатом. Аспірант, плагіат якого у роботі доведений, отримує 0 балів за залік.

До списку джерел і літератури вносяться всі опрацьовані тексти, навіть якщо аспірант не робить на них посилань. Оцінюється не кількість опрацьованих джерел, а якість роботи з ними. Критерії оцінювання: вибір цікавої/дискусійної/проблемної теми; повнота її розкриття через досягнення поставленої мети й розв'язання сформульованих завдань; вміння працювати з джерелами, критично аналізувати їх; володіння історичною літературою та лекційним матеріалом; самостійність і глибина висновків.

Роботу слід надіслати на пошту викладача не пізніше ніж за 48 годин до заліку.

Орієнтовні теми для самостійної дослідницької роботи:

1. Падіння Великої Скіфії та його причини.
2. Тираспільські кургани.
3. Етно-політична мапа Північного Причорномор'я напередодні сарматської доби.
4. Писемні джерела про сарматів Північного Причорномор'я.
5. Декрет на честь Протогена.
6. Легенда про Амагу.
7. "Бібліотека" Діодора Сицилійського.
8. Вивчення сарматів Північного Причорномор'я.
9. Хронологія та періодизація сарматської культури.
10. Походження сарматів. Автохтонна та міграційна гіпотези.
11. Савромати та сармати.
12. Час появи сарматів у Північному Причорномор'ї за даними археології.
13. Археологічні пам'ятки ранніх сарматів Північного Причорномор'я.
14. "Дивні комплекси".
15. Ранньосарматські поховання.
16. Головні категорії ранньосарматської матеріальної культури.
17. Писемні джерела середньосарматського часу.
18. "Сарматські етнокарти" Страбона та Плінія Старшого – порівняльна характеристика.
19. Мангупський декрет. Царство Фарзоя та Інісмея.
20. Археологічні пам'ятки середньосарматського часу.
21. Горизонт "східної хвилі".
22. Впускні поховання середньосарматського часу.
23. Матеріальний комплекс поховань "східної хвилі".
24. Історичні події пізньосарматського періоду у Північному Причорномор'ї.
25. Хронологічні фази пізньосарматського періоду.
26. Пізньосарматські поховальні споруди.
27. Характерні риси матеріальної культури пізніх сарматів.
28. Сармати та черняхівська культура.
29. Фінал сарматської доби у Північному Причорномор'ї.
30. Озброєння сарматів Північного Причорномор'я.
31. Античний імпорт у сарматів Північного Причорномор'я.
32. Прикраси сарматів Північного Причорномор'я.
33. Мистецтво сарматів Північного Причорномор'я.
34. "Царські" могили сарматів Північного Причорномор'я.
35. Етно-культурні контакти сарматів Північного Причорномор'я.
36. Мала Скіфія Страбона.
37. Території поширення пізньоскіфської культури.
38. Вивчення пізньоскіфської культури в Україні.
38. Джерела вивчення пізньоскіфської культури.
39. Хронологія пізньоскіфської культури.
40. Походження пізньоскіфської культури.
41. Городища Низового Дніпра.

42. Фортифікація та планування городищ Низового Дніпра.
43. Міста на Дніпрі за Птолемеем та їх ототожнення з городищами.
44. Історія вивчення городищ Низового Дніпра.
45. Могильники Низового Дніпра.
46. Типи поховальних споруд могильників Низового Дніпра.
47. Хронологія могильників Низового Дніпра.
48. Пізньоскіфські пам'ятки Північно-Західного Причорномор'я.
49. Скіфи у Добруджі.
50. Пізньоскіфські пам'ятки Криму (історія дослідження).
51. Городища Криму. Планування та фортифікація.
52. Неаполь Скіфський – столиця скіфської держави у Криму.
53. Некрополі Неаполя Скіфського.
54. Пізньоскіфські могильники Криму.
55. Хронологія пізньоскіфської культури Криму.
56. Царство Скілура. Скіфо-херсонеська війна.
57. Господарство пізньоскіфських племен.
58. Соціальна структура пізньоскіфського суспільства.
59. Проблема елінізації пізньоскіфського суспільства.
60. Культура та побут пізніх скіфів.

Підсумковою формою контролю є залік.

Підсумковий контроль знань здійснюється шляхом складання письмового заліку. До заліку допускаються аспіранти, які мають необхідний рівень поточних знань. Залік проводиться в письмовій, за завданнями які складені на основі програми курсу та мають однаковий рівень складності.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Падіння Великої Скіфії та його причини.
2. Тираспільські кургани.
3. Етно-політична мапа Північного Причорномор'я напередодні сарматської доби.
4. Писемні джерела про сарматів Північного Причорномор'я.
5. Декрет на честь Протогена.
6. Легенда про Амагу.
7. "Бібліотека" Діодора Сицилійського.
8. Вивчення сарматів Північного Причорномор'я.
9. Хронологія та періодизація сарматської культури.
10. Походження сарматів. Автохтонна та міграційна гіпотези.
11. Савромати та сармати.
12. Час появи сарматів у Північному Причорномор'ї за даними археології.
13. Археологічні пам'ятки ранніх сарматів Північного Причорномор'я.
14. "Дивні комплекси".
15. Ранньосарматські поховання.
16. Головні категорії ранньосарматської матеріальної культури.
17. Писемні джерела середньосарматського часу.
18. "Сарматські етнокарти" Страбона та Плінія Старшого – порівняльна характеристика.
19. Мангупський декрет. Царство Фарзоя та Інісмея.
20. Археологічні пам'ятки середньосарматського часу.
21. Горизонт "східної хвилі".
22. Впускні поховання середньосарматського часу.
23. Матеріальний комплекс поховань "східної хвилі".
24. Історичні події пізньосарматського періоду у Північному Причорномор'ї.
25. Хронологічні фази пізньосарматського періоду.
26. Пізньосарматські поховальні споруди.
27. Характерні риси матеріальної культури пізніх сарматів.

28. Сармати та черняхівська культура.
29. Фінал сарматської доби у Північному Причорномор'ї.
30. Озброєння сарматів Північного Причорномор'я.
31. Античний імпорт у сарматів Північного Причорномор'я.
32. Прикраси сарматів Північного Причорномор'я.
33. Мистецтво сарматів Північного Причорномор'я.
34. "Царські" могили сарматів Північного Причорномор'я.
35. Етно-культурні контакти сарматів Північного Причорномор'я.
36. Мала Скіфія Страбона.
37. Території поширення пізньоскіфської культури.
38. Вивчення пізньоскіфської культури в Україні.
38. Джерела вивчення пізньоскіфської культури.
39. Хронологія пізньоскіфської культури.
40. Походження пізньоскіфської культури.
41. Городища Низового Дніпра.
42. Фортифікація та планування городищ Низового Дніпра.
43. Міста на Дніпрі за Птолемеем та їх ототожнення з городищами.
44. Історія вивчення городищ Низового Дніпра.
45. Могильники Низового Дніпра.
46. Типи поховальних споруд могильників Низового Дніпра.
47. Хронологія могильників Низового Дніпра.
48. Пізньоскіфські пам'ятки Північно-Західного Причорномор'я.
49. Скіфи у Добруджі.
50. Пізньоскіфські пам'ятки Криму (історія дослідження).
51. Городища Криму. Планування та фортифікація.
52. Неаполь Скіфський – столиця скіфської держави у Криму.
53. Некрополі Неаполя Скіфського.
54. Пізньоскіфські могильники Криму.
55. Хронологія пізньоскіфської культури Криму.
56. Царство Скілура. Скіфо-херсонеська війна.
57. Господарство пізньоскіфських племен.
58. Соціальна структура пізньоскіфського суспільства.
59. Проблема елінізації пізньоскіфського суспільства.
60. Культура та побут пізніх скіфів.

На заліку аспірантам буде запропоновано дати розгорнуті відповіді на 3 обов'язкові запитання однакової складності, які вимагають вдумливого критичного опрацювання матеріалу усього курсу та додаткові запитання – максимально 30 балів.

За результатами складання заліку якість підсумкових знань аспіранта оцінюється за рейтинговою системою та трансформується в національну шкалу та шкалу ECTS.

III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

Результати навчання	Методи викладання і навчання	Форми оцінювання
РН 02 Знання методів наукових досліджень та вміння їх використовувати на належному рівні; вміння вишукувати, опрацьовувати, аналізувати та синтезувати отриману інформацію (архівні джерела, наукові	Виконання аспірантами самостійних завдань. Методична організація та самоорганізація аспірантами прочитання та критичного аналізу фахової літератури. Написання аспірантами письмової роботи.	Перевірка якості прочитання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.

статті, науково-аналітичні матеріали, бази даних тощо).		
РН 03 Знання теорії і розуміння методології системного аналізу, принципів застосування системного підходу при дослідженні соціально-економічних процесів та явищ, вміння використовувати методологію системного аналізу у сфері археології та антропології;	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 09 Знання у виявленні локальних особливостей розвитку окремих регіонів України у доісторичний період; антропологічного складу населення України у різні історичні періоди; побуту та умов життя давнього населення від появи людини на території сучасної України до ХХІ ст.; міграційних тенденцій у давнину на території сучасної України та їх комплексний аналіз;	Виконання аспірантами самостійних завдань. Методична організація та самоорганізація аспірантами прочитання та критичного аналізу фахової літератури. Написання аспірантами письмової роботи.	Перевірка якості прочитання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 11 Вміння класифікувати типи матеріальної культури давніх суспільств; використання природничих методів дослідження для комплексної характеристики давніх суспільств; реконструювати господарські структури давніх суспільств та хід соціально-історичного процесу; визначати пріоритетні напрямки розвитку історичної науки.	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 12 Знання методологічних питань	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.

вивчення давньої історії за матеріальними залишками; розвитку сільського господарства протягом часу існування відтворювальної економіки на теренах України; історії та ролі металургії давніх суспільств; напрямів удосконалення технологій давніх виробництв(обробки каменю, кістки, шкіри, дерева, виробництва скла тощо);	семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 16 Знання основних сучасних методик та підходів археологічного дослідження; теоретико-методологічних основ реконструкції давньої історії за матеріальними залишками; вміння визначати специфічні риси різного типу соціумів давнини; обґрунтовувати перспективні напрями модернізації методів археологічного дослідження та концепцій національної ідентичності.	Практичні роботи. Робота у міні-групах та парах під час занять.	Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

Види робіт/форми контролю	Кількість робіт	Максимум балів за заняття/вид роботи	Разом
Семінарські заняття	7	5	35
Самостійна робота	1	25	25
РАЗОМ (за роботу у семестрі):			10
Залік			30
РАЗОМ			100

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

Види робіт	Кількість балів	Критерії оцінювання
<i>Семінарське заняття</i>	2	Доповнення
	4	Відповідь із використанням основної літератури (з урахуванням повноти відповіді)
	5	Відповідь із використанням основної та додаткової літератури (з урахуванням повноти відповіді)
<i>Самостійна робота</i>	0	Завдання не виконане або містить плагіат.
	1–10	Завдання виконане не повною мірою; автор не виявляє навичок аналізу і логічного та послідовного викладу; подекуди припускається помилкових суджень; робота не вичитана й оформлена неналежним чином.
	11-24	Автор демонструє достатню обізнаність із програмним матеріалом дисципліни та вміння логічно і послідовно викладати свої судження на письмі. Разом із тим, завдання виконане недостатньо повною мірою; роботі бракує аналітичного характеру.
	25	Завдання виконане вчасно і повною мірою; автор демонструє належний рівень знання і розуміння програмного матеріалу дисципліни; виявляє аналітичні здібності, здатність до самостійного, системного, логічного і послідовного мислення. Робота вчасно подана й оформлена у відповідності до вимог.

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

За шкалою ОНП	За національною шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамен	Залік	
91 – 100	5 (відмінно)	Зараховано	A (відмінно)
81 – 90	4 (добре)		B (дуже добре)
71 – 80			C (добре)
66 – 70	3 (задовільно)		D (задовільно)
60 – 65			E (достатньо)

30 – 59	2 (незадовільно)	Не зараховано	FX (незадовільно – з можливістю повторного складання)
1 – 29			F (незадовільно – з обов’язковим повторним курсом)

IV. ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Виконання навчальних завдань і робота в курсі має відповідати вимогам викладених у законах України [«Про авторське право і суміжні права»](#), [«Про освіту»](#), [«Про наукову і науково-технічну діяльність»](#), [«Про науково-технічну інформацію»](#), [«Про вищу освіту»](#) та [«Положення про організацію освітнього процесу для аспірантів та здобувачів ступеня доктора філософії поза аспірантурою у Інституті археології НАН України»](#) затвердженого Вченою радою Інституту археології НАН України 15 червня 2017 р. Протоколом №6.

Розробники курсу очікують, що всі учасники є апріорно є рівноправними колегами які здійснюють самостійні дослідження. Усі матеріали включно з наданими електронними копіями публікацій надаються виключно з навчальною метою і не можуть бути поширені чи використовуватись поза межами навчальних завдань курсу, або третіми особами.

У разі неможливості з поважних причин бути присутніми на лекційному занятті аспіранти зобов’язані повідомити викладача про це. Матеріал пропущених лекційних занять повинен бути відповідним чином опрацьований. Відсутність аспіранта на семінарському занятті зобов’язує його виконати додаткове завдання з тематики курсу.

Затверджено

**Вченою радою Інституту археології НАН України
Протокол № 7 від 22 червня 2022 р.**